

Stručni rad
UDK 94.05 : 050 Horvat/Obzor (497.5)
Primljeno 2021-11-08
Prihvaćeno za tisak 2022-11-10

NEPOZNATI JOSIP HORVAT:

Članci iz *Obzora* o posljedicama Velikoga rata

Željko Vegh, Zagreb

Sažetak

Hrvatski novinar Josip Horvat (1896. – 1968.) bio je vojnik u Prvom svjetskom ratu; kao austrougarski vojnik bio je u Galiciji, gdje ga je 1916. ruska vojska zarobila. Vratio se iz zarobljeništva u rujnu 1918. Godine 1919. vraća se u novine „Obzor“, s kojim je surađivao od 1913. U razdoblju od prosinca 1920. do ljeta 1923. Horvat je u „Obzoru“ objavio petnaestak članaka, od kojih većinu tijekom 1922. U objavljenim člancima Horvat, na primjerima pojedinih književnih djela iz europskih književnosti, ukazuje na dekadenciju i stvaralačku nemoć, koja je prema njegovom mišljenju zahvatila europske književnike nakon Velikog rata. U tim se člancima Horvat pokazuje kao anglofil, pristalica britanske kolonijalne politike te ujedno vidimo kakve je posljedice sudjelovanje u ratu ostavilo na njega: iz rata se Horvat vraća kao cinik, koji je uvjeren kako rat može biti ipak koristan za narode koji su njime zahvaćeni.

Ključne riječi: Josip Horvat; Prvi svjetski rat – posljedice; ratna europska književnost; anglofilstvo; cinizam

Rat ima značajne posljedice za narode koji su njime zahvaćeni, a osobito za vojnike. Poznato je iz istraživanja, koja su u svijetu obavljena posljednjih nekoliko desetljeća, da vojnici iz ratova nose traumatična iskustva. Zato su nam vrijedni zapisi onih osoba koje su sudjelovale u ratu kao vojnici, pogotovo onih osoba koje su u javnom životu neke zemlje igrale važnu ulogu. Na temelju takvih zapisa može se razmatrati utjecaj rata na njihovo kasnije javno djelovanje.

Među mnogim Hrvatima koji su se borili kao mladi ljudi u Velikome ratu, i iz toga rata izvukli živu glavu, bili su i neki koji su kasnije u javnom, kulturnom, ili pak crkvenom životu Hrvatske odigrali značajnu ulogu, primjerice književnik

Petar Grgec, zagrebački nadbiskup i kardinal blaženi Alojzije Stepinac, kao i katolički intelektualac blaženi Ivan Merz. I Grgec i Stepinac i Merz ratovali su na talijanskom bojištu, na Soči. O svom iskustvu sudjelovanja u ratu, među navedenom trojicom, ostavili su zapise Petar Grgec i Ivan Merz. Koliko rat može djelovati na čovjeka dobar je primjer Ivana Merza, za koga se smatra, na temelju njegovog dnevnika, kako nikada ne bi postao tako uzoran katolik da nije doživio rat, da nisu svaki dan oko njega pogibali njegovi ratni prijatelji.

Nama su ovdje zanimljivi zapisi o Velikom ratu Josipa Horvata, poznatog novinara i intelektualca, koji je ratovao na ruskom ratištu. Ovdje nisu tema Horvatove knjige „Prvi svjetski rat“ iz 1967. godine, objavljene pola stoljeća nakon završetka Velikoga rata, a ni zapisi o Velikome ratu u knjizi „Živjeti u Hrvatskoj : zapisci iz nepovrata 1900-1941.“, objavljenoj 1984. Čitajući Horvatov „Prvi svjetski rat“, neupućeni čitatelj teško bi mogao zaključiti da je Horvat sudjelovao u Velikome ratu, i ništa o tome kako je rat utjecao na Horvata, a iz knjige „Živjeti u Hrvatskoj“ mogao bi čitatelj zaključiti da je Horvat bio sudionikom Velikoga rata, ali ništa drugo, primjerice ne bi našao odgovor na pitanje u kojoj je mjeri za Horvata sudjelovanje u Velikom ratu bilo traumatično iskustvo, ili možda nije bilo?

Ovdje su tema članci koje je Horvat objavio u „Obzoru“, novinama u koje se vratio 1919., u kratkom razdoblju od prosinca 1920. do ljeta 1923., dakle onda kada su dojmovi Velikoga rata još bili svježiji. U petnaestak članaka Horvat je pisao o posljedicama Velikoga rata za europske narode, a u tome pisanju vide se i posljedice koje je rat ostavio na njega. Potpisivao ih je samo sa -h-.

Josip Horvat nakon svega dvije godine po završetku Velikoga rata ustvrđuje da ratna europska književnost nije dala ni jednog „sintetičkog umjetničkog djela“, kao što je to Tolstojev „Rat i mir“. Horvat misli da je to „neobična“ pojava za psihologiju umjetničkog stvaranja, premda mu je zasigurno bilo poznato da je Tolstoj svoj roman napisao pola stoljeća nakon završetka Napoleonovog pohoda na Rusiju. U prvim prikazima ratne literature Horvat još ne povezuje nedostatak velikih djela o Velikom ratu s posljedicama rata, ali uskoro Horvat povezuje kreativnu „pustoš“ u europskoj ratnoj književnosti s posljedicama rata.

Dakle, nedostatak dobrih književnih djela o Velikom ratu u europskim književnostima Horvat pripisuje upravo ratu, jer je rat ostavio pustoš u ljudima, stvaralačke sposobnosti Europljana uništene su na svim područjima, a u književnosti je nestanak stvaralačkog duha možda veći nego na drugim područjima. Horvat spominje roman „Jean Christoph“ Romaina Rollanda kao posljednji veliki roman u europskoj književnosti. Rolland je svoj roman u deset svezaka završio 1912., deset godina prije Horvatovog pisanja u „Obzoru“, a to i nije tako veliko razdoblje smatramo li da je roman dobar, tim više što je i toliko opsežan. Horvat smatra da su europski književnici bez ideja, da su samo zaokupljeni kvantitetom, a ne kva-

litetom. Uzrok tome Horvat vidi u materijalizaciji nazora na svijet, koji je ubio u ljudima emocije i stvaralački duh.

Jedina nada da Europa iz posvemašnjeg siromaštva ne potone u barbarstvo jest u SAD-u, misli Horvat. Samo Amerika može sanirati materijalnu štetu koju je donio rat Europi i tako spasiti demokraciju. Horvat se očituje kao pristalica zemalja pobjednica u Velikom ratu, sila Antante.

Francuska književnost, psihološki romani, nude svome čitatelju samo prazninu, pustoš, i to stoga jer je Veliki rat ubio dušu francuskog naroda. Iako i englesku književnost o Velikom ratu smatra lošom, ispraznom, ipak je Horvatu engleska kultura jedino svjetlo u europskom mraku, pogotovo ako čitamo retke o Slavenima, u članku „Anglia docet“.

U zadnjim se objavljenim člancima s temom Velikoga rata Josip Horvath očituje kao cinik jer pripisuje ratovima i dobre posljedice: ratovi zbližavaju narode, ratovi doprinose tome da se narodi više međusobno upoznaju, piše Horvath. Čak piše, kako „svi kolonijalni ratovi Velike Britanije u stvari su bili najjačima rasadnicima europske uljudbe“!

Pišući o tome kako europska književnost nije dala ni jednog velikog djela o Velikom ratu u razdoblju od svega dvije-tri godine po završetku rata, Horvat u stvari piše o traumi koju je ponio, kao austrougarski vojnik, iz Velikog rata. Pustoš koju je rat ostavio u njemu tražila je smisao, tražila je smisao u književnosti, a tako brzo nakon rata književnost to nije mogla ponuditi. Njegovo uvjerenje da su stvaralačke sposobnosti Europljana uništene, da je Prvi svjetski rat donio pobjedu materije nad duhom, da je literatura isprazna, mizerne kvalitete, da je duša europskih naroda uništena u Velikom ratu, svjedoči o velikoj tjeskobi koja je bila u Horvatu. Osjećaj ništavila, osjećaj pustoši u sebi nakon sudjelovanja u Velikom ratu nije Horvat uspio prevladati potragom za velikim književnim djelom o tom ratu, a ni vjerom. To se vidi u ciničnom komentiranju „dobrih“ posljedica rata. Jedino svjetlo „na kraju tunela“ vidio je u engleskoj kulturi, koju je, kao nadmoćnu u odnosu na kulture drugih naroda, uzdizao u više članaka u „Obzoru“ početkom dvadesetih godina XX. stoljeća.

Josip Horvat

ČLANCI U OBZORU (1920. – 1923.)

LXI (1920), 24. prosinca, br. 329, str. 1-2.

Galsworthy kao dramatičar -h-

Ime John Galsworthy nije potpunoma nepoznato u našoj literaturi, premda je kontakt između engleskoga i našeg literarnog života upravo nikakav. Poznamo Oscara Wildea, znamo za nekoje drame Berhardt Shawa, opstoji kod nas prijevod jednoga najbližijega djela Wellsovog i to bi bilo sve. Dok se još prije rata barem u skromnoj mjerili pratilo rad engleskih intelektualaca, rat je potpunoma polomio i te slabe veze, barem što se tiče nas, koji smo bili prisiljeni da živimo u granicama pokojne monarhije. Veliku poteškoću nabavljanju engleskih revija i knjiga čine i naše nesretne valutarne neprilike uslijed kojih engleska knjiga kod nas stoji upravo horendne sume. Nu sad je već i u tom pogledu nastupila neka olakšica. Poznata engleska kontinentalna biblioteka „Taucnitz Edition“, koja ima svoje sjedište u Leipzigu i Parisu produžila je rad nakon rata izdavanjem najmodernijih djela engleskih i američkih autora i među prvima poslijeratnim svescima nalazimo i tri najnovije drame Johna Galsworthya.

Engleska je neosporivo danas zemlja, koja je postigla najviši stepen našega današnjega kulturnog tipa države. Anglosaska rasa danas je gospodarica svijeta u političkom i gospodarskom pogledu, ali, i tu nalazimo isti slučaj, kao i kod starog Rima i Atene, naime da razvoj političke moći donosi sa sobom propadanje umjetnosti. Ravnovjesja tu nema. Psihičke snage naroda suviše su se razvile u jednom pravcu, tako da su drugi ogranci njegovi zakržljali. Ne da bi tkogod mislio, da je literarna produkcija slaba. Englesko književno tržište prije rata dolazilo je na drugo mjesto nakon njemačkoga što se tiče kvantitete, ali u kvalitativnom pogledu ono se nalazi gotovo na posljednjem mjestu. Prosječni Englez i naročito Engleskinja mnogo čitaju, ali oni ne traže od literature estetičkih užitaka nego razbibrigu. Knjiga kod njih degradirana je na ulogu crne kave ili cigarete poslije napornog rada i dobrog ručka. Ona mora donijeti više fizičke nego li psihičke emocije. Interesantna fabula s velikim zapletom, koji se s više ili manje vjerojatnosti raspliće, glavna je tema te literature. Ona ne smije ostaviti dubljih tragova na čovjeku, ne smije ga dovesti do mišljenja, jer engleska publika ne traži u literaturi duboke emocije, koje bi mogle narušiti njegovo duševno ravnovjesje, nego traži odmor i olakšicu od briga dnevnoga života. Takva publika traži uvijek novu i što raznolikiju hranu i to je dovelo do industrijalizacije literature. Ima pisaca u Engleskoj, koji mjesečno, tačno poput stroja snabdjevaju tržište svojim produktima. I u najvećem i najozbiljnijem dnevniku engleskom „Times“ često je naći oglas škole tečaja, koji nude svoju metodu „jedino tačnu, i sigurnu“ prema kojoj čovjek može naučiti u najkraće vrijeme, u tri mjeseca, pola godine, kako se pišu članci, novele, romani, filmske drame. Ovi oglasi najbolja su karakteristika za niveau današnje engleske literature, njezine publike, a moguće su i slika budućnosti

literature uopće. Kao da opstoji prirodni zakon da, materijalni progres dovodi sa sobom intelektualnu dekadenciju. Drugačije uostalom ne može ni da bude. Gdje postaje geslom života „Times is money“, moraju propasti svi oni porivi, instinkti, koje smo mi nekoć nazivali višima. Viši duševni život mora oslabiti u kaosu i konvulzijama borbe za materijalni život.

LXII (1921), 28. travnja, br. 114, str. 2.

Hrvat – junak engleskoga romana* -h-

*Margaret Lockyer: *From another angle*. London, Dukwarth & Cie

Ovo vanredno zanimljivo djelo počeo će izlaziti u „Obzoru“ u prijevodu u nedjelju dne 1. svibnja (...)

Ratna literatura, premda je dala cijelu jednu gomilu svezaka, nije ipak dala nijednog djela. Pojava neobična za psihologiju umjetničkog stvaranja. Djela Barbussea [„Le feu“, 1916., prevedeno kao „Oganj“ 1919. u Zabavnoj biblioteci Nikole Andrića], Rollanda, Wellsa, Kellermannna sve su to samo manje ili više uspješni fragmenti, pojedine scene još ne stvorene cjeline. Barbusse nam je dao nekoliko vanrednih dispozicija duše malenoga čovjeka, koji je bio tek sićušni atom u golemoj mašini svjetskoga rata. Nekoliko puta zavirio je do u vrtlog psihe gdje nestaju pod dojmom stihijne katastrofe sve naše socijalne i nacionalne nijance, kad ostane čovjek u svojoj golotinji. Nakon prvih dviju god. katastrofe, kad ljudi više nije bilo, kad su postojali samo još čarkari u streljačkom lancu, kad su vojnička sposobnost i nesposobnost bila jednim kriterijem za prosuđivanje naroda, Barbusse je prvi pokazao čovjeka. Uza svu općelidsku ideju u svojem djelu, Barbusse je ipak u dnu duše Francuz. Njegovi junaci prije su Francuzi, a onda ljudi. Tradicija Napoleonove velike armade nakon sto godina nijesu još bile izbrisane iz psihe prosječnoga Francuza. Jednostranost njegova djela očituje se i u tome, što nam je dao neposrednog čovjeka borca, dok tragediju čovjeka u zaleđu, nije nam dao. Djelo pak Wellsa i Rollanda daju nam nekrvavu ali ne manje strašnu sliku rata. Wellsov „Mr. Britling sees iz thought“ i Rollandov „Clerambault“ slična su si djela. Oba pisca daju nam socijalnu sliku ratnoga zaleđa, crtaju psihološku transformaciju intelektualca od šovena u internacionalca. U toliko su Wellsov i Rollandov roman tipički za raspoloženje evropskoga društva. No kako god su ove stvari duboke u iznošenju emocija što ih je iznio rat, sintetičkog umjetničkog djela, koje bi nam dalo sva nastojanja, sve krize, sve patnje čovječanstva za posljednjih godina, još nema. Epopeja jednog razdoblja kao što je „Vojna i mir“, kao što je „Jean Christoph“, bit će vjerojatno tek djelo čovjeka druge generacije, koja će moći objektivnije, s više perspektive gledati na našu pogibiju.

Naša ratna literatura pogotovo je mršava, da već ne kažemo nikakova. Krive su tome u glavnoj mjeri svakako političke prilike. Samo tako je moguće shvatiti, da naša poezija, u vrijeme kad se ruše države, kad propadaju stare kulturne vrednote, kad se u tutnjavi topova, u dimu garišta u krvi i jauku cijelih generacija rađa u

mukama novo čovječanstvo, nov nazor na svijet, pjeva o fontanama, balkonima, mjesečini, ciklamama. I naš nacionalni pokret, koji je dao posebnu notu našem sudjelovanju u svjetskome ratu, nije našao odjeka u literaturi. Nekoliko lapidarnih tragičnih, klasicističkih lijepih, ali hladnih verza Milutina Bojića i to je rezultat naše patriotske literature svjetskoga rata. Kod nas u Hrvatskoj opet jezovita, no duboka Krležina „Hrvatska rapsodija“, nekoliko njegovih stihova i najnovija Bubliceva knjiga „Na dnu“ (koja je uostalom pisana djelomice očito pod dojmom Barbousseovog „Ognja“) jedine su pozitivne stavke naše ratne i poratne književnosti.

S velikim interesom, ali priznajemo i velikom skepsom primili smo vijest, da je u Engleskoj izašao jedan ratni roman, kojemu je protagonist jedan Hrvat. Nesumnjivo kuriozitet za cijeli naš javni život. Do pred rat uopće nije se za nas u Evropi gotovo znalo. Imalo se neki slabi pojam o nama, kao o nekoj barbarskoj balkanskoj zemlji, gdje je sve ušljivo, nečisto, gdje još uvijek vladaju običaji krvave osvete, gdje ljudi ne sjedaju na stolice već na orijentalne hasure i minderluke. Poznavalo nas se i cijenilo općenito po slici iz Schillerovog „Wallensteinovog tabora“, pa po navodnim nedjelima graničara u Italiji. Rijetki su bili ljudi, koji su o nama [imali] pravilan pojam.

Roman Miss Margaret Lockyer „From another angle“ (naslov je prilično teško prevesti doslovce: „Iz drugoga kuta“, dok bismo bolje moguće slobodno kazali: „Iz protivnog svijeta“) upravo je jedinstvena iznimka. Moramo odmah reći, da nema niti znanstvene radnje u inozemstvu, (a moguće ni kod nas), koja bi se odlikovala takovim tačnim poznavanjem našega, specijalno hrvatskog mentaliteta, naših predratnih prilika, lokalnoga zagrebačkoga raspoloženja, a što je glavno opet psihološke dispozicije cijele naše predratne inteligencije, koja je iznesena upravo fotografskom tačnošću.

LXII (1921), br. 274, 9. listopada, str.3.

Dunja u kovčegu. Najnovije djelo g. Milana Begovića -h-

U literarnoj produkciji uopće je nastala stagnacija. Ne samo kod nas, nego i u najliterarnijim stranama zapada. Ratna kriza, koju je proživjela Evropa, kao da je paralizirala sve produkcijske sposobnosti našega pokoljenja, ne samo na ekonomskom i političkom nego i na duševnom polju. Upadak duha svagdje je jednak, u literaturi moguće više nego igdje drugdje. Poslije monumentalnoga „Jean Christoph“ svjetska literatura nije dala ništa nova. Na zapadu javljaju se doduše novi literarni pokreti, kuša se stvoriti nova jedna umjetnost, ali sve te nove težnje daju dojam dezorijentiranosti, pipanja u mraku. Dok na jednoj strani mladi vrludaju bez kompasa, stari pomalo počinju profanirati umjetnost stvarajući novu pojavu: industrijalizaciju literature. Posljednji produkti engleske i francuske književnosti otvoreno nose biljeg toga literarnoga industrijalizma. Sterilni u idejnom pogledu najeminentniji literati Francuske i Engleske silaze potpunoma

na niveau publike, ugađajući njezinim instinktima, identificirajući se njezinim nazorom na svijet. Prije je umjetnik davao biljeg svojoj generaciji, danas masa formira duševno nastrojenje literata. Dovoljno je spomenuti samo posljednje romane Claude Farrera, Bordauxa, Bourgeta, pa najnoviju „zvijezdu“ engleske literature Edgar Rice Burrougsa danas najčitanijeg autora anglosaske rase, da se uoči sva mizerija moderne literarne produkcije zapada.

U svim tima djelima zapadne literature poput crvene niti povlači se ideja pobjede materije nad duhom. Ne duh već sila glavni su danas pokretač svega. Materijalizacija nazora na svijet ubila je u današnjoj generaciji svaki osjećaj za čiste psihičke i idejne emocije. Mi, kao i ostali Slaveni prilično smo ostali pošteđeni od te materijalizacije kulture. Duh je kod Slavena uvijek bio preponderabilniji od sušte materije. I na oko najmaterijalističkiji pokreti dobivaju kod Slavena jaku duševnu notu. Sam boljše vizam, ma kako bio materijalistički pokret u svojoj ideji je duševan i etičan. Upravo ova etička nota daje glavnu karakteristiku slavenskom nazoru na svijet, koji još moguće nije momentano tako pregnantno izgrađen kao materijalistički nazor zapada, ali koji u svima svojim moguće i kaotičnim nijansama danas stoji kao jedini dostiživi i vrijedni ideal budućega čovječanstva.

Evropa može doći do svojega duševnog preporoda, za kojim danas svi njezini bolji dusi hlepte, samo preko Slavenstva. Tu je i njegova historička misija.

OBZOR, LXII (1921), br. 351, 25. prosinca, str. 1.

14. dekabnja. Povodom našeg novog romana* -h-

* Počevši od 1. siječnja buduće godine objelodanjivat ćemo u našem listu najnoviji roman poznat ruskog pisca ...

Najnovijim romanom D. S. Merežkovskoga, koji je izašao prije par mjeseci u Parizu nakladom knjižare „Ruskaja zemlja“ pod naslovom „14. dekabnja“ konačno je završena druga njegova trilogija, koja je zamišljena nekako odmah nakon prve ruske revolucije 1905. Već godine 1908. izašao je prvi dio te trilogije „Carstva zvjeradi“ drama „Smrt Pavla I.“ tri godine iza toga, početkom 1911. izašao je drugi njezin dio, roman „Aleksandrov I.“. Danas, tek deset godina nakon objelodanjivanja drugoga dijela, pisac je konačno završio svoje djelo. (...)

Već sama ova historička dana o postojanju te druge trilogije ruskoga pisca mnogo znače kod prosuđivanja toga djela; uzme li se u obzir, da se je ideja djela rodila nesumnjivo pod dojmom prve neuspjele revolucije iz 1905., da mu je tema revolucija, da mu je pisac posvetio petnaest godina svoje najbolje, najmuževnije dobe, onda moramo uzeti trilogiju „Carstvo zvjeradi“ kao životno djelo Merežkovskoga, (...)

Masaryk u svojem čuvenom djelu o Rusiji sasvim ispravno veli, da revolucionarna perioda ruske povijesti počinje s dekabrističkim ustankom. Ideje dekabrista leitmotiv su duševnoga života Rusije za posljednjih stotinu godina.

Vatra eksplozije njihovog pokreta obasjava kao signalno svjetlo cijeli devetnaesti vijek ruske historiografije. Konačno i današnji događaji u Rusiji, makar to moguće i malo paradoksalno zvonilo, posljednja su konzekvenca pokreta dekabrista. Pestelova „Ruska Istina“ evanđelje je današnje oktobarske revolucije. (...)

Revolucija bila je za rusku inteligenciju panaceja ruskoga historičkog razvitka i političkog života. Idealizirajući revoluciju oni su zaboravili njezinu elementarnu snagu, koja kad se razlije, nemilostivo ruši sve što joj se suprotstavi. Zaboravili su, da i revolucija živi posebnim svojim životom, koji se ne da utisnuti u najprije priređene kalupe. Odatle i opće razočaranje ruske inteligencije u revolucije, odatle i njezino jako skretanje na desno.

(...)

Dekabristički pokret pokazao je isto što i ruska revolucija 1917. Do oktobarskog prevrata – nesposobnost inteligencije za realno primjenjivanje revolucionarnih ideala. (...)

U „14. Dekabrja“ nestali su svi tragovi zapadnjaka: Merežkovskij je danas gotovo skroz „slavjanofil“. Danas više ne sanja o spajanju nespojivoga, stapanju, o pomirbi Istoka i Zapada, negirajući današnju Rusiju, Merežkovskij, poput Dostojevskoga danas vjeruje u buduću Rusiju kao spasiteljicu i obnoviteljicu čovječanstva. „Rusija će osloboditi Evropu“ zvoni među svakim Merežkovskijem retkom kao jeka refrena Dostojevskog govora o Puškinu. „Rusija podržaje kod svih naroda poriv k slobodi: kad će se osloboditi Rusija, oslobodit će se cijeli svijet“.

OBZOR. LXIII (1922), br. 13, 15. siječnja, str. 5.

Europa fuit?

Najnoviji članak D. S. Merežkovskoga -h-

Ovih dana izašla je u Münchenu kratka povijest ruske književnosti iz pera poznatoga njemačkog poznavaoa Rusije i ruske literature Aleksandra Eliasberga. Knjiga Eliasberga nema nikakvih znanstvenih pretenzija, ona ima isključivu svrhu da dade neruskoj publici jedan kratki pregled najmarkantnijih pojava ruskoga književnog života. Izlaženje ove knjige svakako značajna je pojava po duševni život Evrope; a napose Njemačke. Danas kao da prisustvujemo novoj intelektualnoj rusifikaciji Evrope; prvi dani kulturnoga ruskoga prodiranja na zapad, dani triumfa ruskoga romana kao da se danas opet ponavljaju. Djela ruskih književnika u Njemačkoj i Francuskoj prevode se i na novo izdaju više nego ikad prije. Zato se je i osjetila u Njemačkoj potreba jednoga ruskog literarnog kompasa i tu će zadaću Eliasbergova knjiga dostojno izvršiti, tim više što je u knjizi sadržan i vrlo dobar pregled najnovije literature, data koje su općenito slabije poznata.

Knjizi je napisao predgovor D. S. Merežkovskij i njegov programatski članak daje cijelom djelu naročiti značaj, a istodobno je i interesantan prilog evoluciji ovoga interesantnoga pisca, danas moguće najtipičnijeg predstavnika ruske

inteligencije. Nakon prvih dana revolucionarnoga zanosa nastupili su dani teških razočaranja, patnja i očaja. Ruska inteligencija, naročito za prve dvije godine revolucije kao da nikako nije mogla da shvati psihološke dinamike revolucije; uvijek je bila mišljenja, da će njoj biti moguće da njezinu bujicu svede u decenijama unaprijed spremljene svoje idejne kanale. Kad joj to nije uspjelo, kad se pokazalo, da revolucija živi svojim vlastitim životom, ruska inteligencija u emigraciji bila je već spremna da baci anatemu i na ruski narod i da se odrekne svih svojih tradicija, svih svojih ideala prošlosti. To je bila nesumnjivo najžalosnija epoha povijesti ruske inteligencije. Međutim realnost događaja s jedne strane, a s druge strane pak držanje Evrope prema Rusiji rodili su preokret o naziranju ruske inteligencije. Prvi poticaj tome preokretu dala je grupa, koja se kupi u Parizu oko revije „Smjena Vjeh“, a koja zastupa stanovište, da ruska inteligencija mora da prizna činjenicu oktobarske revolucije. Ostali su emigrantski krugovi doduše napali to stanovište, ali nehotice mu se konačno i sami stali približavati. I Merežkovskij, koji je najdulje sačuvao intrasigentno stajalište, počinje da u svojem najnovijem članku uviđa, da je ruska revolucija samo jedna faza vjekovne borbe Istoka sa Zapadom, Rusije s Evropom, slavenskoga i zapadnjačkoga nazora na svijet. U tom leži važnost Merežkovskoga članka (...)

OBZOR. 63 (1922), br. 108, 22. travnja, str. 1-2.

***Američanin o Evropi. Nova knjiga Frank Vanderlipa.* –h–**

Nikad još Evropa nije tako zabrinuto i tako čeznutljivo gledala na onu stranu Atlantika – pače ni za vrijeme prvih konvistadora ni za najsudbonosnijih časova svjetskoga rata, - kao baš danas. Kriza, koju sad Evropa preturjuje u svojem ekonomskom životu nije ništa teža od krize, što ju je preživjela za onih dana, kad je nakon sloma ruskih armija nova germanska ofenziva zaprijetila da će poništiti sve ideale krvavoga hrvanja. Amerika je tad u najosudnijem času spasila ideju evropske demokracije, tu bazu novoga političkoga, socijalnoga i kulturnog života Evrope. No Evropa je pauperizovana, a od pauperizacije do barbarizacije samo je jedan korak. I tu krizu ne može Evropa sama da riješi, i tu može da pomogne samo Amerika. I cijela Genovska konferencija, - prema kompetentnom komentaru njezinog sazivača, britanskoga premijera, - nema u prvom redu drugu zadaću, nego da privuče Ameriku na suradnju oko evropske obnove, da ukoni uzroke s kojih se američka javnost povukla za bedeme Monroove doktrine. (...)

On [Frank Vanderlip] je jedan od najodličnijih bankara i financijera Amerike. (...) On je, kako je poznato, iznio i poznati prijedlog o osnutku jedne emisione banke za cijelu Evropu, koja je ideja prihvaćena i od britanskih stručnjaka, te je bila u načelu primljena u diskusiji na konferenciji u Cannesu. (...) Svoje iskustvo i dojmove sakupio je u knjizi „What next in Europe“ (Šta čeka Evropu?), koja je ovih dana izašla u Londonu u nakladi tvrtke George Allen and Unwin. Knjiga nije

namijenjena Evropi, već Americi. (...) Na svaki način ne bi smjelo biti državnika i političara, kojemu ne bi bile poznate ekspektoracije simpatičnoga Amerikanina. Jer valja istaći, da je knjiga pisana vanredno objektivno, bez egoističkih motiva. Pisac stoji ponad i izvan evropske krize, nije u njoj direktno interesiran i njegova pažnja uočila je mnogi važni karakteristični detalj, preko kojega bi jedan evropejski publicista eventualno i prešao. Sud stranaca nam uopće nikad ne smije biti irelevantan, jer oni gledaju na naše stvari drugim, uvijek više objektivnim očima nego mi sami. (...)

Glavni uzrok današnjih zala, koja biju Evropu, vidi pisac u „otrovu pariških ugovora“, a još većma u metodama, kojima je bio primijenjen princip o samoodređenju naroda. (...)

Svakako najzanimljiviji dio Vanderlipove knjige je onaj, u kojemu iznosi konkretne prijedloge kako da se riješi kriza Evrope. Na prvom mjestu Vanderlip potanko razglaba svoj već poznati projekat o osnutku internacionalne banke za Evropu, novčanice koje bi bile u prvom redu fondirane američkim zlatom. Novčanice ove banke kolale bi u svakoj zemlji, koja bi ih prihvatila, pored domaćeg novca, a služile bi isključivo u prometu sa inostranstvom. Osim toga Vanderlip predviđa jednu podjelu rada između država Evrope. Ideja je svakako originalna. Podjela rada u jednoj socijalnoj jedinici, kao što je država, primarni je uvjet razvitka modernoga gospodarskog i industrijalnoga života. (...) Danas se već može govoriti o evropskom svjetskom gospodarstvu. (...) Vanderlip posmatra cijelu kontinentalnu Evropu osim sjevernih i istočnih dijelova Rusije kao jednu gospodarsku cjelinu. (...)

Engleska i Njemačka imale bi postati isključivo centrom evropske industrije i znanstvenoga tehničkog istraživanja.

OBZOR. 63 (1922), br. 214, 9. kolovoza, str. 1-2.

Literatura bez duše. Osvrt na najnoviju francusku beletristiku. –h-

Zanimljiva je, ali paradoksalna činjenica, da se od svih polja javnoga života francuske najmanje opažaju posljedice rata baš u literaturi, naročito u beletristici, romanu, gdje su Francuzi uvijek bili najjači i po kojemu ih je strani svijet ponajvećma prosuđivao. Ako se povuče paralela između beletristike od prije 1914. i one naših dana, nije moguće naći gotovo nikakve razlike. Rat kao da nije među literatima, koji bi imali predstavljati dušu Francuske, ostavio nikakvoga dubljega dojma. Osim Barbusseovoga „Ognja“, koji se danas već više doimlje kao jedna precizna fotografija ratnih strahota, nego kao potresni duševni doživljaj, osim Romain Rollandova „Clerambault“, koji uza svu interesantnu tezu znači umjetnički zadatak za pisca „Jean Christopha“, „ratna“ literatura nije faktično iznijela nijednoga djela trajne vrijednosti. No i ta ratna literatura već izumire. (...) Još i danas famozni trokut muža, žene i ljubavnika, sa svima mogućim varijacijama i permutacijama, amurozne avanture, ekspektoracije o erotičkim nastrojenjima tvore glavni svijet

francuskoga romana. Slom jednoga starog naziranja na svijet, konvulzije socijalne revolucije, rađanje jednog tipa čovjeka, borba za nov humanizam, sve to ostavlja francusku beletristiku netaknutom. A isto što u romanu nalazimo i u drami. Pa ipak je literatura uvijek bila zrcalom duševnoga života jednoga pokoljenja. Čitajući najnovije produkte francuskoga pera, pače i t. zv. psihološke romane, čovjek osjeća jednu silnu prazninu, pustoš, dolazi i nehotice do zaključka, da je rat u tom narodu morao ubiti dušu, njezinu najljepšu sposobnost – snagu stvaranja.

„Paris c'est la France“ ta krilatica postala je danas krutim faktorom više nego ikad prije. Posvemašnja centralizacija ne samo političke moći, nego i literarnoga života. Preko Parisa upoznajemo Francusku i njezin život. Kao u svima centralističkim formacijama autoritet je sve. Tako je i u centralizovanoj pariškoj literaturi. U tom svijetu mlad naraštaj teško si probija put do publiciteta, a kamo li do slave, jer uvijek ga zasjenjuju stara, razvikana imena, po kojima se prosuđuje cjelinu. (...)

Još je jedna pogubna pojava, koja se zamjećuje kod predstavnika francuske beletristike, a to je hiperprodukcija, literarni industrijalizam. Svaka hiperprodukcija i na materijalnom području, a kamo li ne na području duševnom, stvara se na račun kvalitete. Mnogo i dobro dva su pojma, koje je teško složiti. A francuski autori od glasa, smatraju za svetu dužnost da godišnje bace barem jedno novo djelo na književno tržište. (...)

Sličnoga genrea je roman Victor Marguerittea „La Careonne“. To je roman o mladim djevojkama, za koji je jedan francusku kritičar (Paul Sunday) onomadne rekao, da ga se ne bi smjelo dati u ruke mladim djevojkama, a to znači za Francuze, koji baš nijesu skrupulozni, vrlo mnogo. Teza ovog romana je, da bi mlade djevojke, prije braka morale također provoditi život „en garçon“.

Čudno je samo kako djela ovakve vrste, s ovakvim tezama, koje znače početak socijalne anarhije, razarajući život u obitelji, tom temelju današnjeg socijalnoga stanja, mogu imati takav uspjeh u inače reakcionarnoj Francuskoj. Jedan francuski publicista, pišući o uzrocima boljševičke revolucije u Rusiji tvrdi, da je Arcibaševljev „Sanjin“ sa svojom ideologijom slobodne ljubavi ekrazitirao Rusiju. Ako je ova konstatacija točna, onda francuska stoji na pragu nove socijalne revolucije, jer „Les Don Juanes“ i „Les Garconnes“ svakako natkriljuju „Sanjina“ svojom demoralizatornom snagom.

OBZOR. 63 (1922), br. 222, 17. kolovoza, str. 1.

Lord Northcliffe -h-

U ponedjeljak u 10 sati prije podne umro je u Londonu lord Northcliffe.
(...)

Northcliffe bio je moguće najtipičniji predstavnik organizatornoga talenta anglosaske rase, prožetog tankočutnim shvaćanjem za aktualnost i njezine

tekovine. U tom moguće i leži njegova veličina. On je štampu doveo do njezine prave važnosti. Sam je bio publicista tek srednje ruke, ali je imao vanredan talent pravoga redaktora, a koji se očituje u izboru suradnika. Umio je štampu organizirati u pravom smislu riječi. (...)

Sva uplivenost Northcliffa i njegove štampe najjače je iskočila za vrijeme rata. Centralne vlasti imale su u njemu najoštrijeg protivnika i značajna je opaska generala Ludendorffa, da su centralne vlasti pobijedile ne savezničke armade, već Northcliffeva propaganda.

OBZOR. 63 (1922), br. 224, 19. kolovoza, str. 1-2.

***Budućnost štampe. Jedna zanimljiva anketa.* -h-**

Najnovije tekovine savremenih primijenjenih znanosti nijesu moguće ni na jednom polju pretežno umstvene ljudske djelatnosti bile od tolikoga utjecaja kao baš na području dnevne štampe. Svijet tehnike pokročio je od 1914. golemima, prije neslućenim koracima, izmjenivši gotovo posvema strukturu dnevnoga života ljudstva, kojega je upravo štampa osjetila. To je nesumnjivo jedna pozitivna strana rezultata svjetskoga rata, jer samo pod njegovim kategoričkim pritiskom, ljudski se duh pojačanom djelatnosti bacio na polje istraživanja i usavršavanja tekovina. (...) Puls života ljudstva danas brže bije, njegov tempo je žustriji nego prije osam godina. Aeroplan, brzovojav i telefon bez žica – ta najveća nova otkrića našega vijeka – poništavajući ne samo prostor nego i vrijeme sasvim su izmijenili dinamiku djelatnosti ljudskoga uma. Te tri tekovine izmijenile su posvema i lice svjetske štampe.

OBZOR. 63 (1922), br. 255, 19. rujna, str. 1-2.

***Anglia docet. Osvrt na novu knjigu essaya g. V. Kriškovića.* -h-**

Nas Slavene općenito posmatraju kao neko anarhičko pleme. To anarhično raspoloženje, koje nije ništa zapravo drugo, nego do apsurdna realiziranje pojma slobode zamjećuje se manje-više na svima područjima života slavenskih naroda. (...)

Taj iskonski elementarni anarhizam Slavena ne ispoljava se samo na političkom polju, o čemu pričaju kronike sve tamo od Nestora ljetopisca pa gotovo čak do naših dana. Taj slavenski anarhizam javlja se i na području etike, morala, socijalnom i ekonomskom. Samo jedan predstavnik anarhički predisponirane rase mogao je da stvori jednoga Raskoljnikova, toga najvećega anarhista etike.

Ruski nihilizam, Tolstojevo kršćanstvo, sve su to također manifestacije anarhističkog raspoloženja. Nije također nikakovo čudo, da su kubizam, futurizam

i svi ostali suvremeni izmi – sve posljedice one želje, odbaciti svaki red i poredak, dakle priljubiti se i u umjetnosti, anarhiji – zauzeli najviše terena u Rusiji, koja je još uvijek najčišći predstavnik Slavenstva. (...)

Od vremena starih kronika, pa do naših dneva mnogo se je doduše toga izmijenilo ali anarhička potka slavenskoga mentaliteta još uvijek nije prestala sa svojim razornim djelovanjem. Najrječitiji primjer imamo današnju Rusiju, a budimo iskreni, i našu dezolatnu sadašnjost. (...)

Najnovija knjiga essaya g. Kriškovića ima zadaću da narodu našem dade jedan primjer takovoga nacionalnoga uzgoja, primjer vrijedan nasljedovanja. To je njezina misija.

(...)

Za prosječnoga kontinentalnoga inteligenta Englez je sinonim za egoističkog čovjeka, kramara, krvopiju Orijeanta, predstavnik one rase, koja smatra, da su svi ostali narodi svijeta, samo za to tu, da njemu direktno ili indirektno služe, da su sva zemaljska dobra samo za to na svijetu, da ih on eksploatira. Gramženje za zlatom smatra se obično jedinim vjekovitim ciljem engleske politike. Essayi g. Kriškovića na svaki će način uspjeti da obore ili da bar korigiraju ta naopaka shvaćanja. Jer iz svakoga od njih, počam od essaya o lordu Baconu pa do prikaza moguće najtipičnijega predstavnika anglosaske rase lorda Macaulaya prosijeva poput magičkoga svjetla divni duh engleskoga pozitivizma, jedina kreatorna snaga Engleske. Lord Bacon, utemeljitelj moderne znanosti, koja je preobrazila čitav život kontinenta, stvorio je kulturnu bazu političke moći. Iz engleske se političke povijesti najjasnije vidi, kako politički razvoj jednoga naroda ide rukom o ruku sa njegovim kulturnim razvojem. Načela pozitivističkoga empirizma, koje je uveo Bacon u svijet znanosti, dirigiraju i cijeli politički život engleske rase; ta načela izazvala su u njoj shvaćanje za praktičnost. Cijeli engleski ustav rezultanta je političke prakse. (...)

Za Engleza u politici nema dogmatizma, njemu je iskustvo sve i ne će da ga u politici vodi puko slovo zakona, ni zgoljni logički zaključci iz nekih apstraktnih zasada, već pravila osnovana na pravici i koristi, koja su jaka sačuvati i obraniti sadašnja prava i slobodine Engleske. U Engleza nema onoga slavenskoga nepraktičnog duha anarhizma, koji drži, da se politički oblici mogu davati i oduzimati potezom pera. Engleski pozitivizam ne trpi revolucije, jer revolucija nema ništa zajedničkoga sa praktičnim i zbiljskim životom, ona je upravo kontrast političkoj mudrosti, uvijek je znak pomanjkanja umijeća vladanja. Ne nagli preokreti, već polagana evolucija, primjenjivanje novih tekovina i novih ideja starim još živim formama, to su metode engleske politike. (...)

Ali demokracija ne znači vlast demosa, nekulturnih, analfabetskih masa, već vlast čovjeka, vlast, koja znade i umije, vlast najsposobnijih. (...)

OBZOR. 63 (1922), br. 288, 22. listopada, str. 7.

Herbert George Wells. Povodom našega novoga romana*

*U broju od utorka počeo ćemo objelodanjivati u rubrici našega roman-feuilletona fantastični Wellsov roman „Borba svijetova“ (The War of the Worlds)

Sklonost k pustolovinama od vjeka bila je jedna od značajnih crta engleskoga nacionalnoga karaktera. Proverbijalna engleska hladnokrvnost našla je tu najbolje polje da dođe do pravoga izražaja. Englezi su među svima narodima svijeta najveći sretnici, najneumorniji „globe-trotteri“; kod njih se moguće najbolje zamjećuje utjecaj milieua, upliv geografskih prilika na razvoj psihičke strukture naroda. Lusuralni položaj zemlje, vječni beskrajni horizont okeana, neprestana borba s misterijem morskoga elementa fiksirali su ovu stranu engleskoga duševnog života. Tu sklonost k pustolovnosti, koja se rodila samo iz vječnoga iz vječnoga nemirnog putovanja, zamjećujemo u ostalom kod svih pomorskih naroda, počev od Feničana, Helena i Kartazana pa sve do najnovijega vremena. (...) postići nepostizivo, to je manje-više trojna želja svakoga pojedinca Engleza, to se opaža i u politici i u trgovini i u literaturi i u literaturi. Tu sklonost zamjećuje se na koncu konca i kod ostalih rasa, ali kod Engleza značajno je to, da su preduzeti, ma kako fanatični cilj doista i postigne. Samo se Englez može odvažiti da poduzme na pr. Uspon na Himalaju; njega prvi neuspjeh nikad ne odvraća od naumljenoga plana, (...)

OBZOR. 63 (1922), br. 337 (i. e. 327), 30. studenoga, str. 1-2.

The Forsyte Saga. Ciklus romana J. Galsworthya -h-

(...) Lozinku „My house is my castle“ – to načelo engleskoga privatnoga života, koje je doduše temelj lične slobode, ali koje je također bilo neprozirni štit i najjača obrana mračnih strana engleskoga privatnog života, za Galsworthya je izgubila značenje tradicionalne svetinje – on nam daje голу dušu prosječnoga Engleza. I toga radi, baš danas, kad anglosaska rasa dominira cjelokupnim životom evropskih naroda, djela John. Galsworthya od naročite su aktuelnosti. (...)

OBZOR. 64 (1923), br. 5, 6. siječnja, str. 1-2.

The Slavonic Review -h-

Ratovi pored svih katastrofa i razaranja, koja donose ljudskom rodu, nesumnjivo imaju također i svojih pozitivnih strana. Ne radi se tu o postignuću njihovih neposrednih ciljeva, pobjedi ove ili one stranke, već o nekima njegovim nusproduktima, koje rat kao svaki prirodni proces rađa. Ratovi su uvijek bili manje-više jednako veliko sredstvo međusobnoga upoznavanja naroda, prožimljanje i širenje djelokruga pojedinih kultura, kako god nam se to čini u prvi mah paradoksalnim. Sjetimo se međutim samo krstaških vojna, koje su u velikoj mjeri upoznali sredovječnu Evropu s kulturom Istoka; pad Carigrada bio

je neposredni uzročnik talijanske renesance; napoleonski ratovi bili su u stvari jednom velebnom propagandom kulturne misli revolucionarne Francuske; svi kolonijalni ratovi Velike Britanije u stvari su bili najjačima rasadnicima europske uljudbe. I posljednji svjetski rat, bacivši sve rase, sve kulturne ideale, sve težnje sviju kontinenta kao u jednu gromadnu talionicu, moguće je više pridonio međusobnom upoznavanju naroda nego sva mirnodobska nastojanja generacija prošlih stoljeća. Milijuni ljudi upoznali su strane ljude i krajeve, njihove običaje, njihov položaj u kulturnoj zajednici svijeta ne po pričanju, ne iz mrtvog slova knjige i novina, već na samom živom njihovom izvoru. Tako u prirodi i životu svijeta ništa nije uzalud.

Naročito mi Slaveni možemo biti zadovoljni s ovom pozitivnom stranom svjetskoga rata. On je ne samo donio Slavenstvo do političkoga izražaja kao moguće nikad prije (Rusija nakon revolucije danas je kudikamo snažniji regulator političkoga života Evrope nego što je to bila za carskih vremena; Slavenstvo centralne Evrope postalo je njezinim najvažnijim faktorom u političkom, privrednom, a postat će, nadamo se, i u kulturnom pogledu. (...))

Nakon rata počelo se u svima evropskim centrima intenzivno proučavati slavenske probleme, s kojima se prije rata od evropskih naroda sistematski u glavnom bavili samo Nijemci, a samo djelomice Francuzi. Međutim danas već na svima važnijim univerzama Evrope postoje i neprestano se uređuju nove stolice za slavistiku, počinje se temeljito, sistematski studirati Slavene. (...)

OBZOR. 64 (1923), br. 201, 25. srpnja, str. 1-2.

„*The Slavonic Review*“ i *Južni Slaveni* -h-

Str.2

Prikaz naših kulturnih nastojanja, dokaz, da smo i mi, makar i jedna skromna komponenta zapadne kulture, sigurno bi mnogo pridonijela ispravnom prosuđivanju našega naroda u stranom svijetu. Da samo spomenemo jedno ime: Meštrović, djela kojega su baš u Engleskoj više pridonijela da svijet sazna za nas od svih političkih brošura i meetinga.

OBZOR. 64 (1923), br. 206 (i.e. 208), 29. srpnja, str. 1-2.

Jedan američki roman. Hergsheimer – romancier moderne ženske duše -h-

(...) Za čovjeka, koji ima sklonosti k povijesnoj filozofiji, Američani su postigli za danas najveći stepen civilizacije, ali na račun kulture. Ima skeptičara, koji uopće odbijaju misao, da postoji kakva izrazita američka kultura, produkt duševnoga života naroda.

Duševni život jednoga naroda još uvijek se najjače manifestira u njegovoj

literaturi. Književnost još je uvijek najpouzdanije mjerilo kulturnoga života pojedinog naroda, jer u njoj se najbolje zrcali njegov duševni život.

Literatura:

- Obzor 61(1920), br. 329, 24. prosinca
Obzor 62(1921), br. 114, 28. travnja
Obzor 62(1921), br. 274, 9. listopada
Obzor 62(1921), br. 351, 25. prosinca
Obzor 63(1922), br. 13, 15. siječnja
Obzor 63(1922), br. 108, 22. travnja
Obzor 63(1922), br. 214, 9. kolovoza
Obzor 63(1922), br. 222, 17. kolovoza
Obzor 63(1922), br. 224, 19. kolovoza
Obzor 63(1922), br. 255, 19. rujna 23
Obzor 63(1922), br. 288, 22. listopada
Obzor 63(1922), br. 337(i.e. 327), 30. studenoga
Obzor 64(1923), br. 5., 6. siječnja
Obzor 64(1923), br. 201, 25. srpnja
Obzor 64(1923), br. 206(i.e. 208), 29. srpnja

THE UNKNOWN JOSIP HORVAT

Articles in "Obzor" on the Consequences of the Great War

By Željko Vegh, Zagreb

SUMMARY

The Croatian journalist Josip Horvat (1896 – 1968) was an Austro-Hungarian World War One soldier, and as such he was in Galicia in 1916, where he was taken prisoner by the Russian Army. He returned from captivity in September of 1918. In 1919 he returned to "Obzor", the newspaper he had worked for since 1913. Horvat's fifteen articles were published in "Obzor", from December 1920 till the summer of 1923, mostly during 1922. In the published articles Horvat points out to the decadency and creative impotence that had, in his opinion, overtaken European writers following the Great War, setting as examples certain concrete European literary works. In the said articles Horvat shows his tendencies as an Anglophile, supporter of British colonial politics, whereby the consequences of his participation in the war are obvious: Horvat returns from the war as a cynic who is convinced that war could yet be useful to the people affected by it.

Key words: Josip Horvat; World War One – consequences; European war literature; Anglophilism; cynicism